

PAPER DETAILS

TITLE: Kerbela Olayinin Sözlü Gelenege Yansimasi: Imam Hasan ve Imam Hüseyin Destani

AUTHORS: Halil Ibrahim SAHIN

PAGES: 181-196

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581018>

KARBELA OLAYININ SÖZLÜ GELENEĞE YANSIMASI: İMAM HASAN VE İMAM HÜSEYİN DESTANI

Halil İbrahim ŞAHİN*

Özet

Kerbela Olayı, yüzyıllardır edebiyatta ve özellikle de sosyal hafızada etkisini sürdüren önemli tarihi olaylardan birisidir. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, hem yazılı hem de sözlü edebiyatın çeşitli türlerinde ele alınmış ve ele alınmaya devam edilmektedir. Bu çalışmanın konusunu, Türkmenistan'da destan olarak anlatılmakta olan bir Kerbela hikâyesi olan İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı oluşturmaktadır. Nazım-nesir karışık bir şekle sahip bu destanda Kerbela'da vuku bulan olaylar, geleneksel bir üslupla anlatılmıştır. Makalede, öncelikle Kerbela Olayı'nın yazılı ve sözlü edebiyata yansımaları, Türkmenistan'daki destan geleneği, İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanının Türkmen destan geleneğindeki yeri, epizot ve motif yapısı, şekil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuştur. Yapılan tespit ve değerlendirmelerin sonunda Kerbela Olayı'nı anlatan pek çok hikâyenin özellikle Muharrem aylarında okunduğu veya anlatıldığı, Türkiye dışındaki bazı Türk topluluklarında da bu geleneğin yaşatılmakta olduğu, tarihi bir olaya dayalı olarak oluşmuş İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanının Türkmen destan geleneğinin kurallarına göre şekillendiği ve destanda Türk kültürünün ortak motiflerinden faydalandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kerbela Olayı, Hz. Hüseyin, Türkmenistan, destan.

REFLECTION OF THE EVENT OF KARBALA IN ORAL TRADITION: EPIC OF IMAM HASSAN AND IMAM HUSSEIN

Abstract

Its effect in literature and in particularly social memory enduring for centuries, Karbala incident is one of the important historical events. Hussein's martyrdom have been studied and persisted to have been studied in both written and oral literature of various types. The subject of this study is Imam Hassan and Hussein epic told as an epic form in Turkmenistan. The events that took place in Karbala are told in a traditional manner in this epic with poetry-prose mixed form. The reflections of Karbala in written and oral literature, epic tradition in Turkmenistan, the place of Imam Hassan and Hussein epic in Turkmenistan epic tradition, its episode and motif structure, and form and style properties are emphasized in this article. This study concludes that there exist a lot of stories telling Karbala event, and these are recited and described especially during Muharram, that this tradition is preserved in some Turkish community outside Turkey, that based on historic event, Imam Hassan and Imam Hussein epic are shaped in according to rules of Turkmenistan epic tradition and that the epic benefits from the common motifs of Turkish culture.

Keywords: Karbala event, Hz. Hussein, Turkmenistan, epic.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hsahin@balikesir.edu.tr, Türkiye

Giriş

Tarihte yaşanmış büyük savaşların, göçlerin, doğal afetlerin ve üzücü olayların hatıraları, edebî eserlerle kültürel hafızada yaşamaya devam eder. Özellikle büyük bir topluluğu yakından ilgilendiren ve toplum üzerinde derin bir etki bırakan olayların edebiyata yansımaları da güçlü olmaktadır. Kerbela Olayı¹ da yüzyıllardır hem yazılı hem de sözlü edebiyat ürünleriyle hafızalarda canlılığını koruyan tarihî olaylardan birisidir. Özellikle Alevi-Bektaşî kültür ortamlarında oluşmuş ve Muharrem ayı gibi belirli günlerde söylenen şiirler ve anlatılan hikâyelerde bu olayın hatırası yaşatılmaktadır. Kültürümüzde Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anlatan veya bu olaya atıfta bulunan çok sayıda edebî eser vardır. Konuyla ilgili olarak yazılı edebiyatta “Maktel” veya “Maktel-i Hüseyin”lerle birlikte mesnevi, kaside ve gazel türünde şiirler kaleme alınmıştır. Sözlü gelenekte ise Alevi-Bektaşî şairleri başta olmak üzere, halk şairleri koşma türünde Kerbela ağıtları söylemiş; âşıklar ve meddahlar Kerbela hikâyeleri anlatmışlardır. Edebiyatın yanı sıra Kerbela Olayı'nın geleneksel müzik ve tiyatro üzerinde de etkileri olmuştur.²

Bu makalenin konusunu, Kerbela'nın sözlü geleneğe yansımaları olarak değerlendirdiğimiz ve Türkmenistan'daki anlatı geleneğine ait bir destan olan İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı oluşturmaktadır. Kerbela'yla ilgili olarak sözlü gelenekte bazı hikâyelerin oluştuğu bilinmektedir, ancak bu konuda günümüze ulaşan metin sayısı oldukça azdır. Bu yönüyle bu destan oldukça önemlidir. Türkmenistan'ın Daşoğuz şehrinde yayımlanan ve Türkmen destanlarının geleneksel üslubunu taşıyan bu destanın öncelikle Türkmen destan geleneğindeki yeri, epizot ve motif yapısı, dil ve üslup özellikleri üzerinde tespit ve değerlendirme yapmayı hedefleyen bu çalışmada Kerbela ve Türk edebiyatı arasındaki ilişki de irdelenmiştir. Tarihi bir vakanın bir halk anlatısı formuna girebileceğini göstermesi açısından da dikkate değer bir anlatı olan İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanına geçmeden önce Kerbela Olayı'nın Türk edebiyatına yansımaları hususunda kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Kerbela Olayı'nın Edebiyata Yansımaları

Yazılı Edebiyatta Kerbela

Yazılı edebiyatta, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesini konu edinen eserlerin genel adı “Maktel-i Hüseyin”dir. Manzum veya mensur olarak kaleme alınan maktellerin manzum olanları çoğunlukla kaside, gazel, mesnevi, terkiib-i bend, terci-i bend şeklinde yazılmışlardır. Nazım-nesir karışık hâlde de yazılan makteller, özellikle Muharrem aylarında ayin havasında topluca okunup dinlenen eserlerdendir.

Öncelikle Arap edebiyatında örneklerine rastlanan maktellerin daha sonra İran ve Türk edebiyatlarında örnekleri verilmiştir. Türk edebiyatında en eski maktel, on dördüncü yüzyılda yazılan Kastamonulu Şazi'nin "Dâsitân-ı Maktel-i Hüseyin"idir.³ Ayrıca Emir Sultan'ın müritlerinden Yahya bin Bahşi'nin "Maktel-i İmam-ı Hüseyin"i, Fuzulî'nin "Hadikatü's-süeda"sı⁴, Lamiî'nin "Maktel-i Âl-i Resûl"⁵ ve Hacı Nureddin Efendi'nin "Maktel-i Hüseyin" adlı eserleri de türün önemli örnekleri arasında yer alırlar.⁶ Ayrıca Gelibolulu Câmi, Âşık bin Nattaî, Zaîfî, Şevkî, Sâfî, Bakâyî, Cemâlî ve Zülâlî gibi pek çok şairin maktelleri vardır. Bu eserlerden özellikle Fuzulî'nin eseri, Bektaşiler ve Anadolu Yörükleri arasında yıllarca kutsal bir kitap gibi okunmuştur (Maktel, 1986: 126; Güzel, 1999: 575-576; Güngör, 2003: 456; Çağlayan, 1997: 33-34). M. Enver Beşe, Muharrem ayında hemen bütün Bektaşî köylerinde on iki gün boyunca kadın erkek bütün köylülerin katıldığı bir toplantı yerinde Bektaşî dervişleri tarafından Fuzulî'nin "Hadikatü's-süeda"sının okunduğunu nakletmiştir. Beşe'nin verdiği bilgiler arasında şöyle bir kayıt vardır:

"Bu ayine muayyen usul ve erkan dairesinde iştirak ederler, toplantı yerinde merteye sırasıyla otururlar. "Hadikatü's-süeda"yı okuyup anlatacak olan derviş, ortaya vazolunan kürsiye çıkar. Her kapıdan giren sağ elini sol elinin üstüne koyarak göğsüne götürür ve öne doğru yarım bir inhina yaparak aynen: "Ya Hüseyin, ya İmam, ah Hasan, vah Hüseyin lânetullahı ala Katilü'l-hüseyin" sözleriyle meclisi selamlar. Orada bulunanlar da hep bir ağızdan aynı sözlerle mukabele ederler. Esasen muayyen olan yerler dolunca kapılar kapanır, Hadikatü's-süeda okunmaya başlar. Okuyucu muayyen yerlerde durarak okuduklarını anlatır. Derin bir vecd ve huşu içinde dinlenen hikâyeyi bazen içten gelen bir hıçkırık tufanı takip eder." (1941: 159).

Bu kayıttan anlaşılacağı üzere Alevi-Bektaşî kültür ortamlarında maktel okuma geleneği, tören havasında gerçekleştirilmektedir. Okumanın veya anlatmanın Muharrem ayı gibi belli bir zamanda ve mekânda yapılması, dinleyicilerin belirli kurallara dâhilinde toplantı alanına katılmaları, maktelin derviş sıfatını taşıyan birisi tarafından okunması ve dinleyicilerin anlatılanları dinledikçe kendinden geçmeleri, zaman zaman coşarak ağlayıp sızlamaları bu geleneğin ayinlik özellikler taşıdığını göstermektedir. Bu bakımdan makteller, Alevi-Bektaşîler için sıradan edebiyat eserleri değil, kutsal metinlerdir.

Yazılı makteller sadece okuma yazma bilenlere değil, halkın her kesimine hitap etmiştir. Bu makteller, Muharrem aylarında okunmuş ve büyük gruplarca dinlenmiştir. Metin And'ın ifadeleriyle "bunu okuyanların etkili ve güzel bir sesi olur. Sesi kadar parçaların havasına göre beden dilini de kullanarak metindeki duyguları,

tepkileri bu dış belirtkelerle dramatik biçimde canlandırır.” On bölümden oluşan makteller, Muharrem’in birinci gününden başlanarak onuncu gününe, yani Aşure gününe kadar her gün bir bölüm okunmuştur (And, 2002: 193).

Mensur tarzda yazılan Maktel-i Hüseyin türündeki eserler, genellikle on bölümden oluşurlar. İlk önce Peygamber ve ehl-i beytin çektiği sıkıntılar, daha sonra ise Hz. Hüseyin’in başından geçenler anlatılır. Hz. Hüseyin’in savaşları, Muaviye ile mücadelesi, Medine’den Mekke’ye, oradan da Kerbela’ya gidişi, burada susuz bırakılıp Yezit tarafından öldürülmesi trajik bir üslupla hikâye edilir (Pala, 2004: 296).

Maktellerin dışında yazılı edebiyatta Hz. Hasan ve Hüseyin’le ilgili özellikle mesnevi tarzında eserler de kaleme alınmıştır. Nakîboğlu’nun 383 beyitten oluşan “Dâsitan-ı Adn der-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin” adlı mesnevisi böyle bir eserdir. Eserde Peygamberin Hz. Hasan ve Hüseyin’e olan sevgisinin Allah’a duyduğu sevginin önüne geçmesi üzerine Hasan ve Hüseyin’in kaçırılarak Adn şehrine götürülmeleri, Hz. Ali’nin onları kurtarmak için Adn şehrine gidişi, burada tutsak düşüşü, Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman’ın da Hz. Ali’nin peşinden gitmeleri, Hz. Ali’nin kâfir olan Adn şehrinin hükümdarını Müslüman yaparak Medine’ye dönmesi anlatılır. Hz. Hasan ve Hüseyin’in de yer aldığı bu mesnevîde daha çok Hz. Ali cenknamelerinin tesiri vardır (Çelebioğlu, 1999: 88-89).

Kerbela Olayı üzerine çok sayıda mersiyenin de kaleme alındığını görüyoruz. Aruz vezniyle yazılmış bu mersiyeler, Yazıcıoğlu Mehmet, Hayretî, Fuzûlî, Ubeydî, Şemsî Paşa, Sâfî, Vîrânî, Gelibolulu Âlî, Seyfî, Kafzâde Fâizî, Arşî, Ömer Fuâdî, Rûhî-i Bağdadî, Neşâtî, Behîştî, Keçecizâde İzzet Molla, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Osman Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Arif Hikmet gibi şairlere aittir. Türk edebiyatında on beşinci yüzyıldan sonra yoğun bir şekilde görülmeye başlanan aruzlu Kerbela mersiyeleri, hem şairler hem de çeşitli gruplar arasında rağbet görmüştür (Çağlayan, 1997: 30-41).

Sözlü Edebiyatta Kerbela

Sözlü gelenekte halk edebiyatının tür ve şekillerine bağlı olarak Kerbela Olayı’nı anan veya anlatan şiirler oluşmuştur. Âşık Yunus, Pir Sultan Abdal, Teslim Abdal, Dedemoğlu, Kalbî, Noksânî Baba, Deli Boran, Miratî, Sıdkî, Hüznî, Yesârî, Fakîrî, Seyyah Dede, Hâkî Baba, Ali Rıza Özbektaş gibi halk şairlerinin koşma hacminde, hece ölçüsünün sekizli ve on birli şekilleriyle söylenmiş Kerbela konulu şiirleri vardır (Noyan, t.y.: 73, 358-359, 373, 719; Çağlayan, 1997: 430-459; Özmen, 2002: 108-111). Özellikle Pir Sultan Abdal’ın pek çok şiirinde Kerbela’ya temas edilmiş ve bazı şiirlerinde de doğrudan Kerbela anlatılmıştır. Cahit Öztelli, onun

Hız. Ali ve On İki imamla ilgili şiirlerini değerlendiren "Ali'ye büyük pîr olarak aşkla bağlık gösterirken onun soyundan gelen On İki İmam'a da sık sık sevgi gösterilerinde bulunur. Fakat, bunlar içinde en çok Kerbelâ Şehidi İmam Hüseyin'e içi yana yana ağlar." diyerek onun Kerbelâ'ya ve Hız. Hüseyin'e verdiği değeri dile getirir. Pir Sultan Abdal'ın "İmam Hüseyin" ayaklı, koşma tarzında ve Kerbelâ'yı lanetleyen çok sayıda şiiri vardır (1978: 77, 120-125).

Kerbela konulu nefesler ve mersiyeler, çoğunlukla Alevi-Bektaşî kültür ortamlarında kullanılır. Özellikle "yedi ulu ozan" adını verdikleri Nesimi, Hatayi, Fuzuli, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemini ve Virani'den alınan şiirleri cem törenlerinde kamberler sazla icra ederler. Kamberlerin söylediği şiirler sayesinde Kerbelâ cemlerinde anılmış olur (Şahin, 2004: 108).

Âşıkların destanlarında da Kerbelâ konu edilmiştir. Destan türü, bir olayı ayrıntılarıyla nakletmeye uygun bir hacme sahip olduğundan Kerbelâ olayını anlatan destanlar ortaya çıkmıştır. Bektaşî şairlerinden Kalecikli Mir'âtî'nin "Kerbela Destanı", Kul Himmet'in "Kerbela Vakası" ve "Kerbela'da İmam-ı Hüseyin", Tevfik Baba'nın "Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ Vukuâtı" ve Miratî'nin "Kerbelâ Destanı" Kerbelâ'yı ve Hız. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatırlar (And, 2002: 62-66; Çobanoğlu, 2000: 70; Noyan, 2000: 174-186; Yörük, 2002: 94-96; Çağlayan, 1997: 437-443).

Kerbela konulu bu destanların âşık fasıllarında yer aldığını M. Fuat Köprülü haber verir: "Mu'ammâ gecesi fasıl başlayınca, levhanın üstü örtülür. Birkaç kısa koşma ve divândan sonra, yakılan öd ağaçlarının kokuları arasında Kerbelâ destanı okunur. Çubuklar, nargileler söndürülerek destan bir dinî huşû içinde dinlenir (1966a: 243)."

Meddahlık geleneğinde de Kerbelâ Olayı'nı ele alan hikâyeler vardır. Meddahlık geleneği ve meddahlar konusunda önemli çalışmaları olan M. Fuat Köprülü, meddahların halk edebiyatı ile klasik edebiyatın tam anlamıyla birbirinden ayrılmadığı dönemlerde yazılmış dinî konulu eserlerden faydalandıklarını söyleyerek konunun ayrıntılarına girer:

"Saraylarda hususi bir yerleri olan Siyerci'lerin eserlerinden başlayarak meselâ mevlid kabîlinden manzum eserleri, sonra Menâkib-i Seyyid Battal Gâzî, Fütühü'-Şam ve Fütüh-ı Afrikiyye tercemeler gibi birçok mahsûlleri, Hazret-i Ali menkabelerine Kerbelâ fâciasına, Hazret-i Hamza'ya, Hallâç Mansûr ve Şeyh San'an gibi tanınmış sûfilere ait manzum ve mensur birçok kitapları, hattâ Ebâ Müslim Horasânî kıssalarını bu arada sayabiliriz. (1966b: 36-370)."

Köprülü'nün de belirttiği gibi meddahlık geleneğinde çok çeşitli kaynaklardan alınma hikâyeler vardır. Meddahlar, yazılı veya sözlü kaynaklardan aldıkları hikâyeleri kahvehane gibi kalabalık insan topluluklarının bulunduğu ortamlarda anlatırlar. Hz. Ali cenknamelerinde olduğu gibi Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan meddah hikâyeleri de halkın severek dinlediği hikâyelerden olmuştur.

İmam Hasan ve İmam Hüseyin Destanı

Türkmen Destan Geleneğindeki Yeri

Türkmenistan'da destan türünü karşılamak için epos ve dessan terimleri kullanılır. Bunlardan epos terimi, daha çok Köroğlu ve Dede Korkut gibi hacimli ve teşekkül açısından eski anlatılar için kullanılırken dessan terimiyle de Yusuf-Ahmet, Döwletyar, Tulum Hoca gibi yakın dönemlerde oluşmuş kahramanlık konulu anlatılar, Şahsenem-Garip, Aslı-Kerem, Zöhre-Tahir tarzındaki aşk konulu ve Baba Röşen, İmam Hüseyin, Zeynelarap örneğinde olduğu gibi dinî konulu hikâyeler karşılanmaktadır. Bu bakımdan dessan teriminin kullanım alanı oldukça geniştir. Kısaca Türkmenistan'da nazım-nesir karışık hâldeki hemen bütün anlatılar dessan olarak nitelendirildiğinden kahramanlık, aşk ve dinî konulu çok sayıda anlatı Türkmen destan geleneği dairesinde değerlendirilmektedir (Şahin, 2009: 69-75).

İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı, Türkmen destan geleneğinde dinî destanlar grubuna girmektedir. Bu gelenekte dinin ve kahramanlığın bir arada bulunduğu sözlü ve yazılı anlatılar vardır. Bunların pek çoğu, Anadolu'da olduğu gibi, Hz. Ali ile ilgilidir. Baba Röşen, Zeynelarap, Muhammethanapiya gibi destanlar, Hz. Ali'nin çevresinde gelişir. Bu anlatılar, ister destancı şairlere isterse bağşılara ait olsun benzer özellikleriyle dikkati çekerler. Daha çok Arapça ve Farsça yazılı kaynaklardan alınan bu anlatılar, Türkmen destan dairesinde yeniden işlenerek hem sözlü hem yazılı olarak aktarılmışlardır (Şahin, 2009: 107). İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı da böyle bir anlatıdır. Kaynağını kisasü'l-enbiya türündeki yazılı eserlerden almış ve destan formu içinde yeniden düzenlenmiştir.

Sovyetler Birliği Döneminde yayım izni alamayan, ancak Türkmenistan'ın bağımsızlığından sonra 1994 yılında Daşoğuz kentinde yayımlanan bu destan, yazılı bir nüshaya dayanmaktadır. Destanın giriş kısmında verilen bilgilerden de destanın yazılı bir kaynağa dayandığı ve bir destancı tarafından tasnif edildiği anlaşılmaktadır. Bu musannif, konuyu Kisasü'l-Enbiya'da gördüğünü, okuyanların ve dinleyenlerin Hz. Hasan ve Hüseyin'e dua etmeleri için destan hâline getirdiğini söylemektedir (Baymiradov, 1994: 5, 60). Destan, diğer Türkmen destanlarında olduğu gibi, geleneksel destan üslubunda düzenlenmiştir.

Destanın yazılı şekillerinin yanı sıra bağışların anlattığı sözlü varyantları da vardır. Türkmenistan'ın Merv bölgesinde yaşamış ve bölgenin meşhur destancı bağışlarından birisi olan Gurt Yakup'un anlattığı destanlar arasında İmam Hüseyin destanı da bulunmaktadır (Yagmur,1991: 16).

Epizot ve Motif Yapısı

Destanlar, birtakım epizot ve motiflerin bir araya gelmesiyle oluşurlar. İncelediğimiz destanda da bazı epizotlar ve motifler yer almaktadır. Bu bölümde İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanının epizot ve motif yapısı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

İmam Hasan'ın Zehirlenerek Öldürülmesi

Hikâyede Hz. Hasan, Ermeni padişahının kızıyla evlidir. Muaviye'nin oğlu Yezit, Hz. Hasan'ın eşine imamların devrinin kapandığını, bu yüzden de Hz. Hasan'ı öldürmesi gerektiğini söyler. Bunu yaparsa Yezit, Hz. Hasan'ın eşiyle evlenmeyi ve Irak'ı ona vermeyi vaat eder. Yezit'in bu sözlerine kanan Hz. Hasan'ın eşi, kocasını şerbete koyduğu zehirle öldürür. Bunu duyan Hz. Hüseyin, kardeşiyle "Babam Muhammet Mustafa'ya, atam Ali Murtaza'ya, annem Fatma-yı Zöhre'ye selam söyle. Ben de hemen peşinizden gelirim." diyerek vedalaşır Hz. Hasan'ı, Hz. Peygamber'in yanına defneder.

Tarihte Hz. Hasan'ın ölümü, Kerbela Olayı'ndan çok daha öncedir, ancak Hz. Hasan da bu destana dâhil edilmiştir. Bunda, Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in kardeş olmalarının yanı sıra her ikisinin de tuzağa düşürülerek öldürülmesinin etkisi vardır. Hz. Hasan'ın Yezit'le evlendirilmek vaadiyle kışkırtılmış eşi tarafından zehirlenerek öldürülmesi hadisesi destanda da aynı şekilde yer almaktadır (Fıglalı, 1983: 358). Ancak bu bölüm oldukça kısa tutulmuş ve Hz. Hüseyin'le ilgili kısma geçilmiştir.

H. Hasan-Hüseyin ve Yezit'in Ailelerinin Tanıtılması

Hikâyenin baş kısmında anlatılan Hz. Hasan'ın öldürülmesi olayından sonra Hz. Hüseyin ve Yezit'in seçelerine geçilir. Onların ailelerinin hangi soylardan geldikleri ve bu aileler arasındaki husumet yine küçük bir hikâyeyle anlatılır. Buna göre Abdumannaf'ın birbirine yapışık iki oğlu dünyaya gelir. Abdumannaf, bunları kılıçla birbirinden ayırarak birine Haşim, diğerine de Emin adını koyar. Haşim'in oğlu Abdülmuttalip, Abdülmuttalip'in oğlu Ebu Talip, Ebu Talip'in oğlu Hz. Ali, Hz. Ali'nin oğulları İmam Hasan ve İmam Hüseyin'dir. Diğer taraftan Emin'in oğlu Haren, Haren'in oğlu Sefyan, Sefyan'ın oğlu Muaviye, Muaviye'nin oğlu Yezit'tir.

Hikâyede söylendiğine göre Abdumannaf, yapışık ikizlerini kılıçla ayırdığı için bu iki sülale arasında daha o zamandan bir düşmanlık peyda olmuştur.

Destan ve halk hikâyesi tarzındaki anlatılar, kahramanın veya kahramanların ailelerinin tanıtılmasıyla başlar. Bu yönüyle bu destan, geleneksel tekniğe bağlı kalmıştır. Destanın giriş kısmında Hz. Hüseyin'in Yezit tarafından öldürülmesindeki alt yapı aktararak Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin geçmişte yaşanmış olaylarla da ilgisi kurulmuştur. Ayrıca Yezit ve Hüseyin'in ailelerine bakıldığında, bunların tarihte yaşamış ve hem tarih kitaplarında hem de çeşitli hikâyelerde yer alan şahsiyetler oldukları görülecektir. Bu yönüyle destan, daha başlangıç kısmında bu iki ünlü aileyi ve bu iki aile arasındaki çekişmeleri anlatacağını açıkça belirtmiştir.

Hz. Hüseyin ve Yezit'in Evlilik Nedeniyle Birbirlerine Düşman Olmaları

Destanda Yezit, babasının yerine halife olduktan sonra Abdullah adlı birisinin eşiyle evlenmek istediğini babasına söyler. Muaviye de Abdullah'a eşinden boşanması hâlinde kızını ve Mısır'ı vereceğini söyler. Abdullah da bu teklifi kabul ederek karısını boşar. Muaviye, Abdullah'ın eski eşini oğluna istemesi için Musayıl Aşkar'ı görevlendirir. Musayıl Aşkar, kadına gidip Yezit'in kendisiyle evlenmek istediğini iletir. Kadın da Musayıl Aşkar'ı kendine vekil tayin eder. Onun tavsiyesiyle evlenmek istediğini söyler. Musayıl Aşkar da "Altın gümüş istiyorsan Yezit'le, iki âlemde huzur istiyorsan İmam Hüseyin'le evlen." der. Bunun üzerine kadın, Hz. Hüseyin'le evlenir. Bunu duyan Yezit, Hz. Hüseyin'i öldürmeye ant içer. Babası, Yezit'i yolundan döndürmek ister, ancak çok geçmeden o da vefat eder. Artık Halifelikte tek başına kalan Yezit, Hz. Hüseyin'i düşman olarak görmektedir.

Hz. Hüseyin ve Yezit'in aileleri arasında geçmişten gelen düşmanlık, Yezit'in evlenmek istediği kadınla Hz. Hüseyin'in evlenmesiyle daha artar. Böyle bir yaklaşım, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinin aslında hilafet kavgası için değil, Yezit'le yaşanan kişisel çekişmelerle alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan destandaki pek çok olay ve şahıs gerçek olmasına rağmen, Yezit'in ve Hz. Hüseyin'in karşı karşıya gelmeleri kurgulanmış bir nedene bağlanmıştır.

Hz. Hüseyin'in Medine'den Ayrılıp Mekke'ye Gitmesi

Yezit, Medine'nin valisine Hz. Hüseyin'in başını kesip kendisine göndermesini emreder. Bunu öğrenen Hz. Hüseyin, Medine'den Mekke'ye gitmeye karar verir. Gece yola çıkmadan önce Hz. Muhammet'in mezarını ziyaret edip orada bir müddet kalır. Peygamber'e ümmetini şikâyet ederken uyuyakalır ve bir rüya görür. Rüyasında Hz. Muhammet, kabrinden ellerini çıkarıp Hz. Hüseyin'e sarılarak onu özlediğini

hemen yanına gelmesini, onun için cennette yüksek mertebelerin hazırlandığını, ancak o mertebeye şehit olarak ulaşabileceğini söyler. Rüyadan uyanan Hüseyin, Mekke'ye hareket eder ve orada altı ay kalır. Bu sırada Kufe halkı, Hz. Hüseyin'i davet edip kendisini halife olarak tanıyacıklarını haber verirler.

Bu bölümde Hz. Hüseyin'in gördüğü rüya oldukça önemlidir. Rüyasında Hz. Muhammet'i görerek cennetle müjdelenen, ancak bunun için şehit olması gerektiğini öğrenen Hz. Hüseyin'in bu rüyasına benzer bazı rüyalar, geleneksel anlatılarda karşımıza çıkmaktadır. Daha çok destan ve halk hikâyelerinde karşımıza çıkan bu rüyalar, kutsal bir şahsın mezarında geceleyen kahramanlar tarafından görülür. Türkmen destanlarında ve bağışlık geleneğinde karşımıza çıkan mezar başında rüya görme motifi, genellikle çocuk sahibi olma veya olağanüstü bir yeteneğe kavuşma işleviyle kullanılırlar. Türkmen destanlarında çocuksuzluk, fakir fukarayı doyurarak ve malı mülkü dağıtarak çözülmeye çalışılsa da asıl olarak çocuksuzluğu olağanüstü güçler ortadan kaldırır. Çocuk sahibi olmak isteyen kahraman, evliya mezarlarına gider, orada geceler, bazen çölde uyuyakalır ve rüyasında Hz. Ali'yi, Hızır'ı veya kutsal bir şahsı görür ve ondan çocuk müjdesini alır. Aslı-Kerem ve Zöhre-Tahir gibi Türkmen destanlarında çocuksuz kahramanlar evliya mezarlarında sabahlarlar ve rüyalarında mezarda yatan evliyayı görerek çocuk sahibi olurlar (Şahin, 2009: 380).

Türkmen bağışları ise sıra dışı bir yeteneğe sahip olabilmek için Âşık Aydın ve Baba Kambar gibi bağışların piri sayılan olağanüstü şahısların yanı sıra bazı evliya mezarlarında gecelerler. Akşam vaktinden itibaren dutar çalmaya başlayan bağşı adayları, karanlık çökünce uyuyakalırlar. Rüya görünen pir veya evliya, adaya bade verip dua eder. Rüyadan uyanan aday, artık bağşı olmuştur (Şahin, 2009: 380). Bu rüyalar, sadece Türkmen bağışlık geleneğinde değil, diğer Türk topluluklarının şiir geleneklerinde de vardır.⁷

Hz. Hüseyin'in Kufe'ye Hareket Etmesi

Kufe'den gelen çağrıya cevap olarak Hz. Hüseyin, önce Müslim'i elçi olarak gönderir. Kufe'de dönemin valisi Abdullah Ziyat, Hz. Hüseyin'e tabi olduklarını söyler, ancak gizlice Yezit'i de Kufe'ye çağırır. Müslim, Hz. Hüseyin'e Kufelilerin kendisine tabi olduklarını haber verince Hz. Hüseyin, yanındaki yetmiş iki kişiyle Kufe'ye doğru hareket eder. Ancak çok geçmeden Kufeliler verdikleri sözden dönecek ve Yezit'in yanında yer alacaklardır. Hz. Hüseyin'in Kufe'ye doğru yola çıktığını duyan Yezit, hemen on iki bin kişilik bir ordu hazırlayıp Kufe'ye gönderir. Hz. Hüseyin, Kufe yolunda elçi olarak gönderdiği Müslim'in öldürüldüğünü ve Yezit'in Kufe'ye hâkim olduğunu öğrenir.

Hız. Hüseýin'in, Kerbela'da Yezit'in Ordusuyla Mücadele Etmesi

Kerbela'da Yezit'in ordusu, Hız. Hüseýin ve yanındakileri kuşatarak susuz bırakır. Bu arada iki grup arasında teke tek savaşlar başlar. İlk olarak Hız. Hüseýin'in yanındaki Haşim ile karşı taraftan Şemgun karşılaşır. Mücadeleden Haşim galip ayrılır. Şemgun'un öldüğünü gören kardeşi de Haşim'e saldırır. Haşim, onu da öldürür. Bu şekilde Haşim, onlarca Yezit askeriyle savaşır ve onları mağlup eder.

Kerbela'da Hız. Hüseýin'in oğulları Zeynel Abidin, Ali Ekber, Ali Asker ve Ziver de yanındadır. Ziver iki yaşında olduğundan susuzluğa dayanamayıp ağlamaya başlar. Bunu görenler, Hız. Hüseýin'e çocuğu Yezit'in adamlarına götürmeyi, onu görürlerse su verebileceklerini öğütler. Yezit'in askerleri su vermedikleri gibi çocuğu da öldürürler.

Burada yapılan savaşlarda Cafer Tayyar, Hurra, Kubas, Haşim, Kasım ve Ali Ekber, Yezit'in ordusundan çok sayıda adamı öldürürler. Saatlerce yaptıkları savaşların sonunda susuzluk yüzünden güçleri tükenerek şehit olurlar.

Kerbela'daki savaşta Hız. Hüseýin'in yanında savaşanlar, birer kahraman olarak tasvir edilirler. Bu tasvirlerde destan kahramanları için kullanılan geleneksel ifadeler, Kerbela'da şehit olanlar için de kullanılmıştır. Ayrıca savaş tasvirleri de Türk destanlarında geçen tasvirlerle benzer özelliklere sahiptir.

Hız. Hüseýin'in Şehit Olması

Kerbela'da onlarca yiğidin şehit olmasından sonra Hız. Hüseýin, bir gece rüyasında Hız. Peygamber'i görür. Hız. Peygamber, Hız. Hüseýin'e diğer gün şehit edileceğini ve bunu göğsünde köpek memesi gibi meme olan dört gözlü birisinin yapacağını söyler. Sabah Hız. Hüseýin meydana çıkar. Bunu gören Abdullah Ziyat, "Hüseýin'in babası yetmiş bin kişiyi tek başına öldürmüştür. Bu, onun oğludur. Yezit'in düşmanıdır." der. Yezit'in adamları Hız. Hüseýin'e üç bin kişilik bir orduyla saldırırlar. Kerbela'da yer gök duman olur, su yerine kan akar. Hız. Hüseýin, yetmiş yerinden ok yarası alır. Bu hâlde iken Yezit ordusundan Şumruk gelip Hız. Hüseýin'in başını keser. O anda güneş tutulur, dünya karanlık olur, ırmaklar su yerine kan akar, gökteki ve yerdeki bütün canlılar Hız. Hüseýin'in yasını tutmaya başlarlar.

Hız. Hüseýin'in şehit olduğu bu bölümde de karşımıza rüya çıkmaktadır. Mekke'de olduğu gibi Hız. Hüseýin, yine Hız. Peygamber'i rüyasında görür ve ondan kendisini öldürecek kişinin özelliklerini öğrenir. Bu yönüyle rüya, geleneksel işlevini, yani haber verme görevini yerine getirmiştir. Hız. Hüseýin'i öldüren kişi de normal bir insan değildir. Göğsünde köpek gibi memeleri olan dört gözlü bir insandır. Hız. Hüseýin'in başını kesen bu kişi, yaptığı iş nedeniyle kötülük, yani kaos sembolü bir varlık olarak tasvir edilmiştir.

Kerbela'da Esir Alınanların ve Hz. Hüseyin'in Kesik Başının Şam'a Götürülmesi

Hız. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra esir alınanları ve Hız. Hüseyin'in kesik başını Şam'a götürmek için Abdullah Ziyat ve adamları yola çıkarlar. Yolda geceleri mola verirler. Bu esnada bazı olağanüstü durumlar zuhur eder. Bu olayların birisi Hız. Hüseyin'in kesik başıyla ilgilidir. Hız. Hüseyin'in başı bir sandığa, bu sandık da gece boyunca güvende olsun diye bir Hristiyan sarayına konur. Bir grup Hristiyan, sandığın içindekini öğrenmek için gizlice sandığın yanına gelip "Ey sandık! İçinde ne var, bizlere söyle." derler. Bunun üzerine kesik baş dile gelip "Mazlumuna, garibine, şehidine Ali'nin oğlu İmam Hüseyin'in başıyım." der (Baymıradov, 1994: 37-38). Hristiyanlar ağlayıp sızlar ve Müslüman olurlar.

İskılan adlı yerde Yezit'in bazı adamları içki içip sevinç gösterileri yaparlar. Hız. Hüseyin'in şehit edilmesine üzölen Zerir, yanına bir grup adam alıp Yezit'in bu taraftarlarını, Ömer Sagt ve Yakup hariç, öldürürler. Bu arada Hız. Hüseyin'in başı ve diğeri esirler Şam'a ulaşmıştır.

Bu bölümde karşımıza çıkan kesik başın konuşması, özellikle dinî içerikli halk anlatılarında da rastlanan bir motiftir. Destan, halk hikâyesi, masal ve efsane gibi halk edebiyatı türlerinde çok çeşitli şekillerde yer alan kesik baş motifi, evliya menkıbelerinde çoğunlukla Hız. Hüseyin'le ilgili olarak karşımıza çıkar. Hız. Hüseyin'in Kerbela'da kesilen başı etrafında oluşan menkıbelerde kesik başın konuştuğı, yanına çok sayıda kutsal şahsiyetin gelip gittiğı ve bulunduğı yere her gece nur indiğı anlatılır. İncelenen destanda olduğı gibi, Hristiyan rahibin Hız. Hüseyin'in kesik başıyla konuşması, başka menkıbelerde de yer almaktadır (Ocak, 1989: 27-33). Ayrıca kesik baş etrafında oluşmuş bir anlatının bu destanda yer alması, destanın sadece tarihî olaylara bağılı olarak değıl, çeşitli efsane ve menkıbelerden de faydalanılarak düzenlendiğini göstermektedir.

Yezit'in Hız. Hüseyin Taraftarlarıyla İskılan'da Savaşması

İskılan'da adamlarını öldüren ve bir kısmını zindana atan Zerir'den intikam almak isteyen Yezit buraya büyük bir orduyla hareket eder. İki ordu karşı karşıya geldiğinde safbağlarlar. Mücadele teke tek karşılaşmalarla başlar. Zerir'in ordusundan Kasım, meydana çıkarak er diler. Çok sayıda Yezit askeri öldürür ve şehit düşer. Bu arada Yezit, Kufe'deki Abdullah Ziyat'tan yardım ister. O da yirmi bin kişilik bir orduyla İskılan'a gelir. Zerir'in askerleri, bu orduyu yok etmeyi başarır, ancak bu kez de Horasan tarafından gelen elli bin kişilik bir ordu Yezit'e katılır. Bu şekilde Yezit, iki yüz bin kişilik bir orduya sahip olur. Buna karşın Yemen tarafından gelen ve içinde

Muhammet Hanefiye'nin oğlunun bulunduğu bir ordu da Hz. Hüseyin taraftarlarına destek verir. Savaş meydanında İmam Muhammet Hanefiye, kahramanca savaşır onlarca Yezit askerini öldürür. Günlerce süren savaşın sonunda Yezit mağlup olur ve Hz. Hüseyin'in çocukları Mekke'ye getirilir.

Destanın bu bölümünde Hz. Hüseyin'in öldürülmesini kabullenemeyen Hüseyin yandaşlarıyla Yezit ordusu arasında yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Yezit'in otoritesini sağlamak, askerlerine karşı başlayan ayaklanmaları bastırmak amaçlı bu savaşlarda, Hz. Hüseyin için mücadele edenler başarılı olurlar. Bu bakımdan İskilan'daki savaş, Kerbela'nın intikamını almaya yönelik bir girişimdir. Yezit'in pek çok askerinin öldürülmesi ve Hz. Hüseyin'in çocuklarının Yezit elinden alınmış olması, az da olsa Hüseyin yandaşlarını teselli etmiştir.

Yezit'in Onulmaz Bir Hastalığa Yakalanarak Ölmesi

Yezit, Hz. Hüseyin'i öldürttükten sonra devası olmayan bir hastalığa yakalanır. Vücudunu kaplayan kurtlar sürekli bedenini kemirmektedir. Hekimler, Yezit'in hastalığı karşısında çaresiz kalırlar, ancak Yezit'in ölümünde hastalığın yanı sıra bazı olağanüstü olayların da etkisi vardır. Hasta yatağında yatarken Yezit'in gözüne elinde kılıcıyla Hz. Hüseyin görünür. Yezit'in gördüğünü yanındakiler göremediği için Yezit'in delirdiğini düşünürler ve ona inanmazlar. Hz. Hüseyin, Yezit'i kılıcıyla parçalayarak öldürür. Diğer bir ifadeyle Hz. Hüseyin'in ruhu gelerek Yezit'i öldürmüş ve Kerbela'nın intikamını almıştır. Destanda Hz. Hüseyin'in maruz kaldığı haksızlıkların bedeli Yezit'e ödetilmiş, mağdur olarak görülen Hz. Hüseyin'in mağduriyeti kısmen de olsa giderilmiştir.

Şekil ve Üslup Özellikleri

Türkmen destanları şekil olarak nazım ve nesir bölümlerin nöbetleşe kullanılmasından oluşur. Bu bakımdan Azerbaycan ve Türkiye'deki hikâye ve destanların şekil özellikleriyle önemli benzerlikleri vardır. Mensur kısımlar kıssa, manzum bölümler ise goşgi veya aydım terimleri ile karşılanır. Türkmen destanlarının manzum kısımları, çoğunlukla sekizli veya on birli hece ölçüsüyle kurulu şiirlerden oluşur. Türkmen destanlarında kullanılan ölçü, bogun, veya barmak hasabı gibi adlarla bilinen hece ölçüsüdür. Bu ölçünün yedili, sekizli ve on birli şekilleri oldukça yaygındır. Ayrıca bağsılar destanlarda on dört, on beş ve on altı heceli şiirler de kullanılmışlardır. Bu şiirlerin büyük bir kısmı dörtlük esasında ve koşmanın şekil özelliklerine sahipken bazıları ise beyitle oluşturulmuş klasik edebiyat şekil ve türlerinden (muhammes, murabba, gazel vb.) etkilenmiştir. Sözlü geleneğe ait destanlardaki şiirler, aydım veya goşuk adı verilen şiirlerin şekil

özelliklerini kullanırlar. Bu şiirlerin hacmi, nazım birimi, kafiye örgüsü ve ölçüsü Anadolu aşıklarının kullandıkları koşmalarla benzerdir (Şahin, 2009: 145, 155-156).

İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanında da nazım ve nesir bölümler vardır. Nesir bölümlerinde olayların anlatımı, şiir bölümlerinde ise duyguların ifadesi vardır. Destandaki şiirlerin büyük çoğunluğu sekizli ve on birli hece ölçüsüyle oluşturulmuş koşma tarzında şiirlerdir. Bunların 46 tanesi on birli, 8 tanesi sekizli, 4 tanesi ise on dördü veya on beşli hece ölçüleriyle oluşturulmuştur. Şiirlerin 54'ünde nazım birimi dördük iken üçünde beyit, bir tanesinde de beşliktir. Ayrıca 53 şiirde koşmanın hacim özellikleri kullanılmışken bir şiirde destan, üç şiirde gazel ve bir şiirde de muhammes türünün hacmi göze çarpmaktadır. Bu bakımdan destandaki şiirlerin oluşumunda sözlü geleneğin yanı sıra yazılı edebiyatın da etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Türkmen destanlarının bir anlatım tekniği olarak bu destanda da karşılıklı söylenmiş bir şiir yer almaktadır. Bu anlatım tekniği, bağışların çeşitli toylarda, meclislerde ve bahşılık karşılaşmalarında sergiledikleri şiir yarışmalarının bir yansımasıdır (Şahin, 2009: 164). Destanda Hz. Hüseyin ve oğlu Ali Ekber arasında şiirle bir söyleşme gerçekleşir. Toplam 10 dördükten oluşan bu karşılıklı şiirde Ali Ekber, Yezit'e karşı savaşılabilmek için babasından izin istemektedir. Hz. Hüseyin, önce Ali Eber'e izin vermek istemez, ancak oğlunun yalvarmalarına dayanamaz ve onun da Kerbela'da savaşmasına izin verir (Baymıradov, 1994: 28-29).

Destan kompozisyonu açısından bakıldığında ilk olarak giriş formeli dikkati çeker. Destanların başından sonuna pek çok yerde kullanılan formel ifadeler, yapıları ve işlevleri ile çeşitlilik arz ederler. Bunların bir kısmı giriş, bazıları geçiş, bazıları da destanı bitirmek için kullanılır. İmam Hasan ve İmam Hüseyin Destanı, *Ravılar andag rovat* kılarlar kim şeklindeki bir formel ifadeyle başlar. Bu destanın dışında Türkmen destan geleneğinde bu ifade *Emma ravıyan ahbar ve nakılanı destan andag rovat* kılarlar kim, *Ravılar şeyle rovat edipdirler*, *Emma ravıyanı depder ve nakılanı şirin muğtaber söz tayın kılar kim* gibi de kullanılır. Destanda geçiş formeli olarak ise genellikle *Elkıssa* kelimesine başvurulduğu görülmektedir. Destanın son kısmında ise anlatı bir dua ile bitirilir: Şeytanın şerinden *aman saklap kıyamət magsar gününde Mustafa'nın şepagatından nesip rozı kılğay sen. Ovalda abray, ahretde iman berip her ki bendeni öz penañızda aman saklagay sen. Amin ve ya rebbin alamin* (Baymıradov, 1994: 59). Böyle bir sonuç, bu destanın nasıl bir amaç için oluşturulduğu ve hangi ortamlarda kullanıldığı hususlarında ipucu vermektedir.

Destanda dikkati çeken bir diğer üslup özelliği ise Kerbela'da Hz. Hüseyin'in yanında savaşan yiğitlerin bir destan kahramanı gibi tasvir edilmiş olmasıdır. Destan kahramanlarının savaşa hazırlanması ve savaş esnasında yaptığı hareketler Türkmen

destanlarında geleneksel ifadelerle aktarılır. Bu ifadelerden bazıları bu destanda da kullanılmıştır. Hz. Hüseyin taraftarlarından Kubas'ın savaş meydanına çıkarak er dilediği ve Yezit askerleriyle savaştığı sahnede geleneksel destan üslubu devreye girer: ... *egnine üç gat silah geyip yetmiş batman gürzüsini golığa alıp altmış batman gılıcını biline bağlap özüne serencam berip İmam'dan rugsat alıp meydana çıkıp mert talap kıldı* (Baymıradov, 1994: 23). Hz. Hüseyin olmak üzere, bu kahramanların böyle tasvir edilmelerinde onların ne denli güçlü olduklarını gösterme düşüncesinin de etkisi vardır.

Sonuç

Kerbela Olayı, hem yazılı hem de sözlü Türk edebiyatında yansımaları bulmuş tarihi bir vakadır. Yazılı edebiyatta Maktel-i Hüseyin adı altında çok sayıda metin kaleme alınmış ve bunların büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Hatta bunların bazıları günümüzde de Kerbela'nın anıldığı Muharrem aylarında okunmaktadır. Çeşitli üsluplarda kaleme alınan bu metinler, böyle elim bir olayın edebî bir form içinde aktarılmasını sağlamıştır.

Yazılı edebiyatta olduğu gibi sözlü edebiyatta da Kerbela konulu şiir ve hikâyeler yer almaktadır. Hem tasavvuf hem de âşık edebiyatında Kerbela, şiirlerle anılmıştır. Daha çok Alevi-Bektaşî kültür ortamlarında kullanılan ve rağbet gören bu şiirlerin büyük çoğunluğu yazılı ve sözlü kaynaklarla varlığını sürdürmektedir. Şiirin yanı sıra sözlü edebiyatta Kerbela'yı anlatan bazı hikâyeler, meddahların ve âşıkların repertuarlarında yer almıştır.

Türkiye dışındaki bazı Türk topluluklarında da Kerbela konulu edebî eserlere rastlamak mümkündür. İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı bunlardan birisidir. Türkmenistan'ın Daşoğuz bölgesinde yazılmış veya yazıya geçirilmiş bu destan, tarihî olayların sözlü geleneğe tesirini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Türkmenistan'da dinî destanlar arasında gösterilen İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı, Hz. Hasan'ın ve Hüseyin'in şehit edilmesini ve daha sonra cereyan eden olayları anlatmaktadır. Bir yönüyle maktellerdeki olay örgüsünü takip eden bu destan, şekil ve üslup özellikleri açısından Türkmen destan geleneğine tabidir.

Destanda olaylar büyük oranda tarihî kaynaklardaki şekliyle anlatılmıştır, ancak halk anlatılarında yaygın olarak rastlanan olağanüstü bazı motifler de olay örgüsüne eklenmiştir. Hikâye mantığı içinde izah edilebilecek bu motiflerde Kerbela'da cennetten manzaraların görülmesi, Hz. Hüseyin'in kesik başının konuşması ve Yezit'in Hz. Hüseyin'in ruhu tarafından öldürülmesi gibi dikkat çekici olaylar meydana gelmektedir. Hz. Hasan'ın zehirlenerek öldürülmesiyle başlayan ve Hz. Hüseyin Kerbela'da şehit olduktan sonra Yezit'ten intikam almasıyla sona eren destanda, Kerbela kahramanlarının heybetli, cesaretli ve usta bir savaşçı olarak tasvir edilmeleri de bu anlatının destan mantığı çevresinde kurgulandığını göstermektedir.

Sonnotlar

- ¹ Kerbela Olayı hakkında bk. Özkırmı, 1993: 25-38; Köksal, 1984.
- ² Kerbela Olayı'nın geleneksel tiyatroya etkisi hakkında bk. And, 2002.
- ³ 1362 yılında yazılan mesnevi tarzındaki eser, Candar hükümdarı Celâleddin Şah Bâyezid'e sunulmuştur. On meclisten oluşan eserde tevhid, na't, dört halifenin methinden sonra "Âgaz-ı Dâsitân-ı Maktel-i Hüseyin" başlığıyla asıl konuya giriş yapılır. Birinci mecliste Hz. Hüseyin'in Mekke'den ayrılıp Kufe'ye hareket edişi, ikinci mecliste Hz. Hüseyin'in elçisi olarak Kufe'ye gelen Müslim ve iki çocuğunun şehit oluşu, üçüncü bölümde Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya gelmesi ve etrafının Hariciler tarafından kuşatılmasını ve bundan sonraki dört mecliste Hz. Hüseyin'in Haricilerle mücadele edip şehit düşmesi anlatılır. Sekizinci mecliste Hz. Hüseyin'in kesilen başının Ubeydullah'a götürülüşü tasvir edilirken dokuzuncu mecliste esir kadınların ve kesilen başların Şam'a, Yezid'e götürülüşü anlatılır. Son mecliste ise Yezid'le esirler karşı karşıya gelirler. Zeynelâbidin, babasının başını, hatta babasını şehit edenleri Yezid'den alarak diğer esirlerle birlikte Medine'ye gider. Şazi'nin bu mesnevisi Maktel-i Hüseyin türünün Türk edebiyatındaki ilk manzum örneğidir (Çelebioğlu, 1999: 56-58). Şazi'nin "Meddah" mahlasıyla yazdığı bu mesnevi, fütüvvet örgütü içinde Ahiler tarafından da okunmuştur (And, 2002: 194).
- ⁴ Fuzulî'nin, Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin Ravzatü's-Şühedâ adlı Farsça maktelinden çevirdiği bu maktel klasik bir çeviri değildir. Fuzulî, esere çeşitli ayetler, hadisler, hikâyeler ekleyerek kendi üslubunu da makteline yansıtmıştır. Mensur karakterli bu eser, özellikle Alevi-Bektaşî çevrelerinde çok rağbet görmüştür (And, 2002: 203).
- ⁵ Lâmiî Çelebi'nin kaleme aldığı bu maktel, Allah'a ve Peygamber'e övgü ve yakarıyla başlar. Hz. Ali'nin halifeliği ve öldürülmesi anlatıldıktan sonra Hz. Hüseyin'i Kerbela'ya çeken olaylar nakledilir. On meclislik maktelde Kerbela'daki elim olaylar, ayrıntılı bir şekilde anlatılır (And, 2002: 198-203).
- ⁶ Arap ve Fars edebiyatlarındaki maktel geleneği ve Türk edebiyatındaki maktellerle ilgili daha fazla bilgi için bk. Güngör, 2003; And, 2002: 193-212; Çağlayan, 1997: 32-34.
- ⁷ Rüya da şiir söyleme yeteneğine kavuşmayla ilgili olarak bk. Günay, 1986; Ergun, 1994, 1995, 1996.

Kaynakça

- And, Metin (2002). Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baymıradov, Bayram (1994). İmam Hasan ve İmam Hüseyin Halk Dessanı. Daşhovuz: Hıyal Neşriyatı
- Beşe, M. Enver. (1941). "Anadolu Bektaşî Köylerinde Muharrem Ayini". Halk Bilgisi Haberleri, 10(115), Mayıs: 158-160.
- Çağlayan, Bünyamin (1997). Kerbelâ Mersiyeleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebioğlu, Âmil (1999). Türk Mesnevî Edebiyatı 15. yy. Kadar (Sultan II. Murad Devri 824-855/1421-1451). İstanbul: Kitabevi.
- Çobanoğlu, Özkul (2000). Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, Metin (1994). "Kazak Halk Akınlarında (Şairlerinde) Rüya Motifi", Millî Folklor,

- 3(23), Güz: 8-14.
- (1995). "Manasçılar-1". *Türk Kültürü*, 33(390), (23-33): 599-609.
- (1996). "Karakalpak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Üzerine Araştırmalar-1". *Türk Kültürü*, XXXIV(397), Mayıs: 275-289.
- Fırlı, Ethem Ruhi (1983). "İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri (Mezhepler Tarihi Açısından Tedkik)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26: 353-370.
- Güngör, Şeyma (2003). "Maktel-i Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara: 456-457.
- Günay, Umay (1986). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Güzel, Abdurrahman (1999). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köksal, M. Asım (1984). *İslâm Tarihi Hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. Fuat (1966a). "Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Tesirleri". *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 239-269.
- Köprülü, M. Fuat (1966b). "Meddahlar". *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 361-412.
- "Maktel" (1986). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 126.
- Noyan, Bedri (2000). *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik III*. Cilt, Ankara: Ardıç Yayıncılık.
- (t.y.). *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik IV*. Cilt, Ankara: Ardıç Yayıncılık.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Özkırımlı, Atilla (1993). *Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik Araştırma-İnceleme*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özmen, İsmail (2002). *Teslim Abdal Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztelli, Cahit (1978). *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Pala, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahin, Halil İbrahim (2004). *Balıkesir Çepni Kültürü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2009). *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yagmur, Oraz (1991). *Gurt Yakup Beyik Ömürden Parçalar*. Aşgabat: Altın Guşak Neşriyatı.
- Yörük, Yusuf Ziya (2002). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.